

§ 5. Domácký průmysl.

I. Existenční podmínky řemesla se viklaly, jakmile od 15. stol. počínaly se tvořiti veliké centralisované státy a větší jednotné obvody hospodářské, jakmile odstraňováním celních závor i zdokonalováním komunikací a obmezováním cechovních monopolů neveliký, ale za to stejnoměrný a bezpečný trh a odbyt místní rozšiřoval se v daleko větší a tím i neurčitější, složitější a odvážnější trh národní a mezinárodní, jakmile na místo lokální dělby práce vstupovala dělba práce národní, která každému odvětví výroby přikazuje ono stanoviště, kde jsou nejpříznivější podmínky jeho prosperity. Výroba ryze zakázková se přežila, nové úkoly průmyslu nastávající — zásobování trhu národního a co možná expanse na venek — vyžadovaly většího kapitálu, větší obchodnické obratnosti i technické pokročilosti, než jich mohlo míti drobné, té doby zároveň i vnitřně upadající řemeslo.

Proto bylo řemeslo — tato dotud převažující forma průmyslové výroby — od počátku nového věku v své národohospodářské funkci dodavatele průmyslových výrobků doplňováno a znenáhla částečně i nahrazováno a vytlačováno novými, již kapitalistickými formami průmyslové výroby, jimiž byly

a) velkovýroba nesoustředěná, čili t. zv. průmysl domácký,

b) soustředěná velkovýroba, čili továrna.

II. Při domáckém průmyslu kapitalistický podnikatel zaměstnává větší počet dělníků mimo svoji provozovnu v jejich vlastních bytech a dílnách (odtud »domácký« průmysl). Tito dělníci, pracující buď sami nebo za pomoci členů vlastní rodiny nebo někdy za pomoci námezdných tovaryšů a učňů, přijímají od podnikatele přímo nebo prostřednictvím faktorů (agentů, »vydavačů«) objednávky na výrobky za cenu nebo mzdu předem smlouvenou, pozbývajíce tak úplně přímého styku s konsumenty. Práce ta jest jim buď výhradním povoláním, jako převahou v zemích západních, nebo toliko zaměstnáním vedlejším, zejm. vedle hospodářství polního (husťěji v zemích východních). Podnikatel (franc. marchand-fabricant, něm. Verleger, Fabrikskaufmann) je buď pouhý obchodník nebo je zároveň výrobcem (továrníkem), který výrobkům domáckých průmyslníků poslední apreturu dodává. On určuje směr a rozsah výroby, poskytuje pracovníkům někdy i vzory, surovinu (odtud někdy »vydavačský« průmysl — Verlags-

industrie) i nástroje pracovní, vždy pak obstarává o d by l domáckých výrobků, a sice buď v drobném prodeji ve vlastních skladech (odtud »skladový« průmysl, na př. sklady konfekční, košíkářské, truhlářské, hračkářské a pod.) nebo vývozem ve velkém. Dosa- vadní forma v ý r o b y v m a l é m tedy trvá a spojuje se jen s do- konalejší organizací o d b y t u. Proto je domácký průmysl nejpráv- hodnější a také historicky starší formou průmyslové velkovýroby pro odbyt vzdálený.

III. Domácký průmysl má zvl. u srovnání s továrním, v ý h o- d u, že dopouští společnou práci v rodině a využití všech sil rodiny, střídání s jinými pracemi, zejména domácnostními, nebo i polními, větší volnost časové dispozice.

Naopak v a d o u domácího průmyslu jest, že domácká práce umožňuje využívání pracovních sil dětských i ženských, předlouhou dobu pracovní a vykořisťování dělnictva nízkými mzdami a truckem (sweating system) — naproti čemuž stojí druhdy opět zpronevře- vání materiálu dělníkovi od podnikatele dodaného — technika pra- covní je zpravidla zastaralá a tedy obyčejně méně produktivní a vý- robek bývá často i kvalitativně horší než práce tovární se všemi vy- moženostmi techniky provozovaná. Poněvadž dělnictvo postrádá místního soustředění, jaké je znakem továrny, jsou znesnadněny ko- alice a odborové organizace dělnické a vůbec jednotný postup dělnictva v otázkách pracovních, není tu dosud zpravidla ani jakéhokoliv do- zoru a kontroly dílenské a výrobní po stránce zdravotnické, ani zá- konné dělnické ochrany, ani pojišťování úrazového a nemocenského.

IV. Domácký průmysl v z n i k á především na venkově z p r o- s t o n á r o d n í h o (l i d o v é h o) p r ů m y s l u buď tím, že toliko někteří ze samostatných dosud výrobců obstarávají kočovně odbyt též za ostatní, kteří — pozbývajíce takto znenáhla odbytového pře- hledu a přímého styku se spotřebiteli — klesají na dělníky námezdné, nebo tím, že podnikatel využívaje staré technické zručnosti obyva- telstva (v tkalcovství, vyšívání, řezbářství, hračkářství) poskytuje mu zakázkami příležitost k výdělku, který při rozdílnosti a nedo- statečnosti pozemkového majetku a nízkých mzdách dělnictva země- dělského vystupuje vždy více v popředí naproti původnímu rolnic- kému zaměstnání obyvatelstva.

Ve sféru vlastního řemesla m ě s t s k é h o domácí průmysl za- sahá s počátku jen v některých menších živnostech (punčochářství, knoflíkářství), při skrovném místním odbytu beztoho jen živořících.

Teprv později ztrácejí v městech četní řemeslníci — též následkem stoupání krámových činží — přímý styk se zákaznictvem a pracují buď jako formálně samostatní mistrři, nebo zřejmě jako nesamostatní tovaryši výhradně pro určité obchodní sklady (truhlářské, konfekční) nebo pro větší řemeslníky (krejčí).

§ 6. Velkovýroba tovární.

1. Se vzrůstáním obyvatelstva, s ujednocováním lidských potřeb, jež umožnilo vedle dosavadní individuální průmyslové produkce produkcí hromadnou (sklady nářadí), s vývojem techniky výrobní a dopravní, se vznikem větších kapitálů a s rozvojem organizace odbytové, peněžní a úvěrní nastávala znenáhla doba vzniku a vývoje centralisované průmyslové výroby tovární. *Továrnou* zoveme onu formu průmyslové výroby, při které podnikatel zaměstnává větší počet dělníků mimo jejich byty ve vlastní své dílně a s použitím většího kapitálu a později též pravidelně pokročilejší techniky výrobní, zvl. strojové.

K charakteristice tovární výroby dlužno poznamenati:

a) *I výroba* děje se zde (nejen odbyt) ve velkém, soustředění většího počtu dělnictva v jednotné dílně pod jednotným vedením dopouští rozložení výrobního procesu ve vždy větší řadu postupných, co možná jednoduchých výkonů (technickou dělbu, »rozkládání« práce), pro něž se dle jejich povahy upotřebí jak nejrozmanitějších sil pracovních (cvičených a necvichených, mužských, ženských a dětských, uměleckých, technických a komerčních), tak i nejrozmanitějších, dle účelu diferencovaných a při větším počtu pracovníků úplně využívaných nástrojů a přístrojů.

b) Jednoduché ruční výkony jsou znenáhla nahrazovány strojem, který dochází ovšem plného a obsáhlého upotřebení teprv použitím mechanického pohonu, zprvu vodního, později zvláště parního.

Vznikem strojů ustupují rukodílné velkovýroby, t. zv. *manufaktury*, převládající to typ továren století 17. a 18., výroba strojů, takže dnes v případech, kde se má ve velkém provozovati výroba o ruční práci se opírající, děje se to většinou ve formě domácího průmyslu.

c) Zřízení vlastní provozovny s četnými a nákladnými stroji vyžaduje větších investic kapitálových, které se teprv v delší řadě let v hodnotě tovarů reprodukuji, z čehož plyne jednak